

Oponentský posudek disertační práce

Mgr. Magdalena Zakrzewska-Verdugo: *Przekład literacki jako problem filologiczno-kulturowy (na podstawie analizy tłumaczeń tekstów D. Masłowskiej, M. Witkowskiego i S. Shutego na język rosyjski) / Literární překlad jako filologický a kulturní problém (na základě analýzy textů D. Masłowské, M. Witkowského a S. Shutyho do ruštiny).* Doktorská disertační práce. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2016, 272 str.

Předložená disertační práce se zabývá analýzou překladů děl tří představitelů nejnovější polské literatury do ruštiny. Na jejich základě řeší autorka řadu obecných translatologických problémů, které leží v rovině jednak filologické (jazykové, zčásti také literárněvědné) a jednak široce pojaté mezikulturní. Je to první práce tohoto druhu založená na současném polsko-ruském materiálu a věnovaná tak rozsáhlé problematice, jejíž jednotlivé aspekty doposud nebyly nebo jen v omezené míře byly předmětem vědeckého bádání.

Struktura práce je promyšlená a odpovídá cílům formulovaným v první, úvodní kapitole. Po jejich vymezení se zde charakterizují teoreticko-metodologické perspektivy bádání, a to z hlediska teorie překladu (s přihlédnutím k různým translatologickým koncepcím ruským, polským, českým, slovenským i světovým), kritiky překladu a literárně kulturní komparistiky, a také použitý materiál. Soustředěnost na texty (post)moderní, v mnoha ohledech kontroverzní, jazykově odvážné a tudíž těžko přeložitelné, jakož i volba jazykového páru „polština – ruština“ je dobře zdůvodněna. Poznamenal bych jen, že autorkou častěji kladený důraz na „postkoloniální diskurz“ kulturních vztahů mezi Polskem a Ruskem se zdá být ve vztahu k překladům vybraných děl („tłumaczenie z języka subalterna na język długowiecznego »opresora«“, s. 32 apod.) poněkud nadsazený, resp. jednostranný: může se tu jednat o polský stereotyp (travestovaný např. D. Masłowskou), který však podle mého cítění nemá vliv na překlad z polštiny do ruštiny.

V druhé kapitole se autorka pokouší o charakteristiku shod a rozdílů v jazyce a stylu současné polské a ruské literatury, podává nástin nejnovější polské a ruské literární kritiky a zamýšlí se nad recepcí Polska, jeho kultury a literatury v Rusku od 17.–18. stol. podnes. Správný je, bohužel, postřeh, že polská – a jak vyplývá z ruskojazyčného motta k této podkapitole, stejně tak vůbec východo- či středoevropská – literatura a kultura je v dnešním Rusku vnímána jako periferní a netěší se příliš velkému zájmu. Zároveň však autorka podává sugestivní a téměř

vyčerpávající výčet kulturních institucí a nakladatelství působících především v Moskvě a v Petrohradě, které podporují publikaci překladů z polské literatury. Na jejím seznamu chybí snad jen vydavatelství Wahazar a jeho zakladatel A. Bazylewski (А. Базилевский) soustředující se hlavně na poezii, ale nestrání se také (klasické) polské prózy 20. stol.

Třetí kapitola je věnována tak zásadním filologicko-kulturním problémům překladu jako nepřeložitelnost, domestikace vs. exotizace, překládání slangu, žargonu a cizojazyčných prvků v textu a konečně vulgarismů a hanlivých výrazů na jedné straně a zohlednění různého typu intertextuálních vazeb na straně druhé. Badatelka, vycházejíc ve značné míře z kognitivně-komunikační teorie polského translatologa K. Hejwowského, vylučuje nepřeložitelnost a na svém materiálu sleduje různými překladateli používané techniky směřující k dosažení aspoň částečné ekvivalentnosti nebo adekvátnosti překladu (rozdílení mezi těmito dvěma pojmy, vžitě zvláště v ruské translatologii, autorka konstatuje, ale ve své práci neuplatňuje). Příklady z analyzovaných textů polských a ruských uvádí v tabulkách, což prospívá názornosti výkladu.

Pokud jde o exotizaci či naopak domestikaci překladu, jsou v této kapitole doloženy oba tyto protipóly, k nimž v nesterpné míře tíhnou různí ruští překladatelé z polštiny. Projevuje se to hlavně u vlastních jmen označujících reálie, která jsou v překladu buď ponechávána, někdy s komentářem v poznámce pod čarou, anebo nahrazována názvy obdobných reálií v cílové kultuře tak, aby tyto názvy vyvolávaly analogické asociace u čtenáře, jemuž je překlad určen (právě zde by se podle mého názoru dalo hovořit o protikladu adekvátnosti a ekvivalentnosti či, nejčastěji, o směřování k té první na úkor té druhé). Krajní případ zvláštního druhu domestikace představuje vlastně také nahrazení titulu Shutyho románu *Zwał* pro ruského recipienta úplně jinak zatíženým titulem *Герои нашего времени*, které autorka s odvoláním na ohlasy ruských čtenářů na internetu právem kritizuje. Jemná analýza sémantiky samotného polského slova *zwał*, pocházejícího ze slangu narkomanů, a jeho funkcí v Shutyho textu, doprovázená nejen rozbořením konotací titulu ruské klasické prózy Michaila Lermontova (a zároveň podtitulu jeho moderní parafráze od Vladimira Makanina), ale i poukázáním na nesourodost odlišného překladu tohoto slova v kontextu *Budzisz się na gigantzwale jakiego jeszcze nigdy dotąd nie zaliczyłeś*, kde je v ruštině použito slangové substantivum *отходняк* vedle poněkud nadneseného slovesa *не испытывал* (s. 115–117), představuje jeden z příkladů autorčiny brilantní kritiky překladu, jakých v posuzované práci najdeme mnoho. Dodal bych, že podle mého jazykového cítění daleko vhodnějším protějškem výrazu *zwał*, a to zároveň ve funkci titulu Shutyho prózy i v apelativní funkci v textu, by bylo substantivum *ломка* ‘třes’, které má širší semantické spektrum obsahující také neslangové významy, podobné jako slovo polské.

Zde bych chtěl ocenit odvahu Mgr. M. Zakrzewské-Verdugo, která neváhá hodnotit adekvátnost či neadekvátnost překladu ze své mateřské polštiny do ruského jazyka, jež ovládá

velice dobře, ale jeho rodilou mluvčí není, přičemž její hodnocení jsou povětšinou přesná. Jen někdy nemohu akceptovat autorčina doporučení, jakkoli kritiku překladu shledávám náležitou. Např. po zevrubném rozboru sémantiky polského slova, jímž S. Shuty pojmenovává vymyšlenou přílohu bulvárního časopisu *Wypas*, a konstataci, že překlad „Эх, отдохнём!“ nevystihuje ani jeden z jeho významů, navrhuje autorka slangový ruský ekvivalent *кайф*, podle jejího názoru vhodnější (s. 117). Takový titul přílohy časopisu o cestování si v ruštině těžko představuji. Na místě překladatele Leonida Цувяна (Леонид Цывьян, 1938–2007), u něhož název zmíněné fiktivní přílohy vyznívá dost starosvětsky, bych zde možná volil slovo *улет*, které slangově znamená odvážení se, ale vyvolává také „letecké“ asociace, i když dotyčný časopis se v Shutyho textu přirovnává k lodi.

Tato pasáž v ruské verzi analyzovaného díla nutí rovněž k zamyšlení nad problémem (ne)používání vulgarismů v překladech do ruštiny. Tomu badatelka věnuje zvláštní pozornost v podkapitole 3.3.4. na s. 136–155, ale dotýká se ho také jinde, ač ne v souvislosti s větou ze Shutyho románu, která v originále zní „(...) dodatek *Wypas* poszedł się, za przeproszeniem, jebać“. Překladatel L. Cувян se zde vědomě snaží o zachování vulgarismu: „(...) отравилося, извиняюсь за выражение, напоебон“. Za to se pak málem omlouvá v poznámce, na niž je v disertaci odkazováno v paragrafu 3.3.4.3. o tabu v překladu (s. 147). Uvedu ji v překladu do češtiny v úplnosti, protože dvě autorkou práce vypuštěná místa, která podtrhují, obsahují velice důležitý postřeh a zároveň dost rozšířený omyl (prominutelný u překladatele, jenž získal jen technické vzdělání), mající podle mne zásadní význam pro analýzu různých způsobů, jimiž se ruští překladatelé vypořádávají s vulgarismy v originále. Přitom budiž dopředu řečeno, že úvahy M. Zakrzewské-Verdugo na toto téma se mi zdají být vcelku správné, nikoli však bezvýhradně.

Zmiňovaná poznámka překladatele zní: „Národy v průběhu staletí trvající komunikace od sebe leccos navzájem přebírají. Mimo jiné Poláci od nás převzali, samo sebou, sprosté nadávky [*мат*] a používají je jak v ústním projevu, tak v literatuře, přičemž tabuizování se na ně nevztahuje, protože cizojazyčná obscénnost [*непристойность*], jak poznamenal Kundera, de facto jako taková není vnímána. Text této knihy se hemží ruskými sprostými nadávkami [*матом*] a polskými vulgárními lexémy (*мат* v polštině neexistuje) a překladatel považoval za svou profesorní povinnost je reprodukovat nebo adekvátně nahrazovat.“ K tomu podotýkám, že vulgární sloveso použité S. Shutym v kontextu *poszedł się jebać*, k němuž se tato poznámka váže, není polskou výpůjčkou z ruštiny, nýbrž je to – stejně jako četné jiné sprosté nadávky – prastaré obecně slovanské slovo. Vůbec, ačkoli některé lexémy z tohoto významového okruhu v polštině i v dalších slovanských jazycích snad opravdu představují rusismy (a o nich potom platí výstižný postřeh M. Kundery), zůstává otázkou, co myslel překladatel tvrzením, že *мат* v polštině neexistuje. Jako právě pro ruštinu specifický subsystém lexika se svou v mnoha

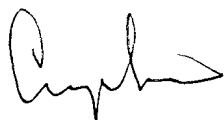
ohledech unikátní funkcí skutečně neexistuje, ale příslušná obscénní slova jsou přece ve všech jazycích a v každém z nich fungují přirozeně a přitom po svém. Z toho podle mého názoru plyne, že překladatel nemá každé takové *jebać się* atd. v předloze vnímat jako protějšek zvukově nebo významově podobného prvku ruského subsystému zvaného *mam* a snažit se ho „reprodukovat“, popř. „adekvátně nahradit“ tímto nebo analogickým ruským prvkem, který může být funkčně úplně odlišný. Dokládá to mj. nepodařený pokus L. Cyvjana o zachování aspoň základu polského vulgarismu *jebać się* (jejž mylně uznal za rusismus) v překladu, kde nakonec použil umělou, mně neznámou a nevyskytující se např. na ruských internetových stránkách odvozeninu *наноебон*. Daleko adekvátnější – v duchu chápání adekvátnosti v ruské translatologii – by mi zde připadal eufemizující překlad typu *пошло, извиняюсь за выражение, на три буквы*, nikoli proto, že bych byl zarputilým odpůrcem vulgarismů, nýbrž z toho důvodu, že ve významu ‘jít do prdele’ je ve vulgární ruštině dost ustálené pouze slovní spojení s názvem mužského pohlavního údu, ale jeho neeufemistické použití v tomto kontextu bych vnímal oproti polskému vulgarismu jako příliš bijící do očí. Jde-li přitom částečně o autocenzuru či tabu, nepramení to z pokrytectví, ale ze vžitého úzu, jak jej pro současné ruské poměry s přihlédnutím k vývojovým tendencím vcelku korektně analyzuje ve své disertační práci M. Zakrzewská-Verdugo (zvláště na s. 140–155).

S autorkou tedy nesdílím především její přesvědčení, že by se prvky výše zmíněného ruského subsystému obscénního lexika v překladu měly objevovat šířeji tam, kde je v originále foneticky a/nebo sémanticky blízký vulgarismus, jak to formuluje v komentáři k příkladům typu *boją się, że coś mi odpiardoli* vs. *боятся, что я какой-нибудь номер отмоочу* či *ani dziękuje, ani spierdalaj* vs. *ни тебе спасибо, ни пошел вон*: „použití *matu* by v těchto případech zcela určitě posílilo ten stereotypní obraz, jaký perfidně předkládá D. M<asłowska>.“ (s. 149–150). Souhlasím, že obě uvedené věty v překladu ztrácejí na barvitosti, avšak pouze v druhém případě bych si představoval předponovou odvozeninu obecně slovanského slovesa, o němž byla řeč výše, to ale v ruštině považuji za mnohem silnější než uvedené sloveso polské.

Práci M. Zakrzewské-Verdugo lze vytknout některé drobné nepřesnosti (např. o názvech L’Oreal a Lancôme se nedopatřením pojednává v podkapitole o anglicismech na s. 127) a četné překlepy, zvláště nepříjemné u jmen vlastních: tak v bibliografii na s. 247 najdeme hned tři chybné přepisy za sebou (*И. Аделгейм* místo *Адельгейм*, *И. Киселова* místo *Киселёва*, *А.* místo *М. Алексеева*), avšak tyto moje dílčí, průběžně vznikavší připomínky nikterak neubírají na kvalitě posuzovaného textu. Autorčin materiál a její závěry jsou bezpochyby prakticky využitelné v univerzitních kurzech teorie a praxe překladu a je více než žádoucí, aby se s disertací seznámili současní překladatelé polské literatury v Rusku, kde jejich práce – překlad jako takový – obvykle nenachází příliš velký ohlas. Přispělo by to ke zkvalitnění polsko-ruských literárních překladů do budoucna.

Předložená disertační práce má nespornou jak teoretickou, tak praktickou hodnotu, její téma je aktuální a dosud nezpracované. Podotýkám, že z hlediska stanovených cílů předložená práce nemá obdoby v translatologické polonisticko-rusistické literatuře.

Vzhledem k tomu, že disertační práce *Przekład literacki jako problem filologiczno-kulturowy (na podstawie analizy tłumaczeń tekstów D. Masłowskiej, M. Witkowskiego i S. Shutego na język rosyjski)* Mgr. Magdaleny Zakrzewské-Verdugo splňuje požadavky kladené na kvalifikační práce k udělení titulu Ph.D. v rámci doktorského studijního programu *Filologie*, doktorského studijního oboru *Srovnávací slovanská filologie*, doporučuji tuto disertační práci k obhajobě.

doc. Sergej Skorvid, CSc.
Ruská státní humanitní univerzita (RGGU),
katedra slavistiky a středoevropských studií
Moskva

V Moskvě 19. května 2016